

УДК 343.36

**ЗМІСТ ОСНОВНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ
ЗА ТВОРОМ О. СОЛЖЕНИЦІНА «АРХІПЕЛАГ ГУЛАГ»¹**

**CONTENTS OF MAJOR CRIMINAL LEGAL INSTITUTIONS THE WORKS
OF SOLZHENITSYN „THE GULAG ARCIPELAGO”**

Сийпловік М.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та міжнародного кримінального права
Ужгородського національного університету*

У статті досліджується зміст основних кримінально-правових інститутів за твором О. Солженіцина «Архіпелаг ГУЛАГ», який охоплює значний період з 1918–1956 рр. життя радянських людей і в якому розкривається репресивний зміст політики радянської влади та її вплив на конкретні людські долі. Дається оцінка засобам та методам застосування кримінального законодавства радянською владою в окреслений період. Розглядаються поняття злочину та підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності, інститут вини та покарання, розкривається значення співвідношення права та політики – політики та закону.

Ключові слова: О. Солженіцин «Архіпелаг ГУЛАГ», брехня, обман, притягнення особи до кримінальної відповідальності, вина, покарання, політика, право, закон, неповнолітній, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, кримінальна відповідальність, невинна особа, слідчий, прокурор, кримінальне законодавство, спосіб вчинення злочину.

В статье исследуется содержание основных уголовно-правовых институтов по произведению О. Солженицына «Архипелаг Гулаг», который охватывает значительный период с 1918–1956 годы жизни советских людей и в котором раскрывается репрессивное содержание политики советской власти и ее влияние на конкретные человеческие судьбы. Дается оценка средствам и методам применения уголовного законодательства советской властью в определеннный период, описанный в произведении О. Солженицына «Архипелаг Гулаг». Рассматриваются преступления и основания привлечения лица к уголовной ответственности, институт вины и наказания, раскрывается значение соотношения права и политики – политики и закона.

Ключевые слова: А. Солженицын «Архипелаг ГУЛАГ», ложь, обман, привлечение лица к уголовной ответственности, вина, наказание, политика, право, закон, несовершеннолетний, привлечение заведомо невинного к уголовной ответственности, уголовная ответственность, невинное лицо, следователь, прокурор, уголовное законодательство, способ совершения преступления.

The article is devoted to the book of A. Solzhynitsyn "The GULAG Archipelago" main contents of criminal institute, which covers the significant period of 1918–1956 (Soviet period) and in which the content reveals the repressive policies of Soviet power and its impact on specific human destiny. The means and criminal law methods of Soviet authorities' application during the period are described there. The concepts of offense and the grounds of bringing the person to criminal liability, the institute of guilt and punishment are analyzed in this article. According to this item the meaning of law and politics – politics and law is revealed in this thesis.

Key words: O. Solzhenitsyn, "The GULAG Archipelago", lies, deception, bring the person to justice, guilt, punishment, revolutionary expediency, revolutionary justice, politics, law, juvenile, obviously innocent, criminal liability, innocent person, prosecutor, criminal law, modus operandi.

¹ Мірило, характер, зміст та коло проблем, описаних в цьому творі, дає всі підстави вважати його народною трагедією. Саме цей термін ми маємо намір вживати при викладенні матеріалу.

Постановка проблеми. Події, що мали місце 20 лютого 2014 року, спонукали Верховну Раду України офіційно оголосити їх початком тимчасової окупації Криму і Севастополя Російською Федерацією². У зв'язку з цим 7 жовтня 2015 року президент України Петро Порошенко підписав відповідний закон. Рада Безпеки ООН визнала анексію Криму незаконною і засудила дії Росії. Країни Заходу у зв'язку з цим ввели низку економічних санкцій проти Російської Федерації. Попри все очевидне Росія вдаючись до безпрецедентних засобів та методів пропаганди, заснованих на брехні, обмані, провокації, заперечує окупацію півострова і називає це «відновленням історичної справедливості». Такими ж засобами та методами Росія обґрунтовує незаконне введення своїх військ на східну територію України³.

У Криму з моменту його окупації представниками міжнародних організацій постійно фіксується масове порушення прав людини та основоположних свобод. Кримські татари відчули на собі відлуння Сталінського тоталітарного режиму. Так, 11 травня 1944 року І. В. Сталін підписав Постанову Державного Комітету Оборони СРСР № ГОКО-5859 від 11 травня 1944 року про виселення всіх кримських татар з території Криму. 18 травня 1944 року силами НКВС розпочалася депортація кримських татар з батьківщини. За офіційними даними було виселено 183 155 осіб, головним чином в Середню Азію. Близько половина депортованих кримських татар, яких етапували у товарних вагонах, загинула в дорозі. У зв'язку із теперішнім анексуванням Російською Федерацією української території – Автономної Республіки Крим близько 20 000 кримських татар змушені були залишити свої домівки та виїхати. Сьогодні цей народ знову витісняють з його історичної батьківщини. Російська влада, 72 роки по тому, змушує татар пережити трагедію нової депортації. При цьому спецслужби Росії застосовують уже відомі історії, відпрацьовані на практиці, методи позбавлення людини її природного прихистку – права та закону. Поліцейськими та спецпризначенцями Російської Федерації проводяться незаконні обшуки, затримання, допити та арешти.

Усвідомлення того, що всі ці події є віддзеркаленням минулого і, на превеликий жаль, реальністю сьогодення змушує нас повернутися в період 1918-1956 рр. та розглянути основні кримінально-правові інститути, їх роль, функціонування в умовах тоталітарного режиму. Ця тематика знову ж таки сьогодні є актуальною. Адже від незаконних обшуків, затримань та арештів всього один крок до концтаборів.

² Фактичне захоплення Верховної ради АРК сталося 26 лютого 2014 року, а порушення Збройними силами Російської Федерації порядку перетину державного кордону та незаконне перебування на українській території з метою окупації півострова відбулося ще 20 лютого 2014 року. З приводу цього, а також з метою визначеності з цього питання у правовій сфері Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення дати початку тимчасової окупації» від 15 вересня 2015 року № 685-VIII.

³ 01 квітня 2014 року Рада Федерації Росії задовольнила прохання президента Володимира Путіна про введення військ на територію України.

Стан дослідження. Питання кримінально-правових інститутів періоду 1918-1956 рр. неодноразово висвітлювалися в юридичній літературі та в працях: Г.В. Касьянова, Т.Д. Снайдера, С.В. Кульчинського, Р. Конквеста, В.М. Куца, В.В. Голіна, О.М. Сахарова, О.Я. Светлова, М.Д. Шаргородського, О.М. Яковлева та інших. Цій тематиці присвячена монографія В.М. Кудрявцева та А.І. Трусова «Політична юстиція в СРСР» (М., «Наука», 2000). Варто також згадати і про рецензію на цю роботу, яка була виконана В.Л. Гінзбургом.

Без сумніву, роботи цих науковців мають значну наукову і практичну цінність. У них розглянуто теоретичні та прикладні питання кримінально-правових інститутів за Кримінальним кодексом РРФСР 1922 року, Кримінальним кодексом РРФСР 1926 року, Кримінальним кодексом РРФСР 1960 року та відповідно кримінальними кодексами союзних республік.

Однак такі кримінально-правові інститути, як злочин, підстава кримінальної відповідальності, вина та покарання через призму подій, описаних у творі О. Солженіцина «Архіпелаг ГУЛАГ», ніким серйозно не розглядалося. Розкриваючи зміст цього твору, для кожного юриста стає очевидною тематика кримінально-правового змісту.

Тому **метою** нашого дослідження є аналіз механізму роботи основних кримінально-правових інститутів крізь призму подій, описаних О. Солженіциним у публіцистичному творі «Архіпелаг ГУЛАГ».

Виклад основного матеріалу. Друга половина XIX століття залишила в історії людства дуже великий негативний відбиток, наслідки якого важко переоцінити, і які переслідують людство навіть зараз. Це період життя та діяльності основоположників вчення наукового комунізму – К. Маркса і Ф. Енгельса. У своєму вченні вони стверджують, що за допомогою класової боротьби можливе досягнення соціально-економічної і культурної рівності людей в умовах життя новозбудованого комуністичного суспільства. Рух до такого суспільства, стверджували класики марксизму-ленізму, лежить тільки через диктатуру пролетаріату, тому що зламати опір експлуататорів-капіталістів, на їх думку, більше нікому та іншого шляху для цього немає. Головна небезпека ідеї К. Маркса полягає в тому, що вона має національний характер і може реалізуватися в будь-якому суспільстві та в будь-якій країні. Сама реалізація проходить через брехню, обман, пропаганду, рекламу та створення відповідної комуністичної, більшовицької партій. За допомогою партії створюється можливість захоплення влади для досягнення вказаних цілей. Однак самому К. Марксу реалізувати свою теоретичну ідею вдалося тільки на папері. Насправді найбільшою небезпекою ідеї наукового комунізму стала поява людей, які взялися за її реалізацію. Така ідея, на превеликий жаль, з дуже великим успіхом була реалізована та відпрацьована в XX столітті спочатку в Росії, а потім у Радянському Союзі. Звичайно, все вищевикладене викликає багато питань, багато із яких уже неодноразово обговорювались та досліджувались. Проте окремий інтерес становлять засоби і методи, якими скористалися послідовники

марксистської ідеї – В. Ленін та Й. Сталін. Основними засобами (зброєю) в їх руках стали кримінально-правові інститути та кримінальні процесуальні методи, справжній зміст та призначення яких було викривлено тоталітарною системою та приходиваючого від суспільства.

З цього приводу в своїх працях В. Ленін писав: «Закон є міра політична, є політикою» [1, с. 36]. У В. Леніна право – це засіб, знаряддя диктатури пролетаріату, необхідне для побудови соціалізму і комунізму, а зовсім не для служіння громадянському суспільству, захисту прав і свобод людини. За ленінською логікою, якщо закон є політикою, то і політика є законом. Отже, більшовики всі свої політичні амбіції втілювали в закони. Однак за законом стоїть ціла держава, а за політикою – якась певна група людей зі своїми поглядами, інтересами, бажаннями та проблемами. До речі, і зараз окремі партійні діячі докладають чимало зусиль, щоб право мало політичний зміст, а це, як показує історія, не приводить до позитивних наслідків.

Такий спотворений підхід комуністичної (більшовицької) партії щодо соціально-правової цінності суспільства дозволяє визначити оригінальну сутність усіх подій, які мали місце впродовж десятиліть на території колишнього СРСР. Багато хто досі пам'ятає масове знищення людей з позиції ідеологічного та політичного радикалізму. Врахування цього положення дозволяє побачити оригінальну картину «зла» не в самому Й. Сталіні або хворому В. Леніні, а в самій марксистсько-ленінській ідеології, для якої головною була мета, а засоби для її досягнення жодного значення не мали. Очевидно, що реалізація такої ідеології знайшла своє відображення: у 1917 році в розстрілі офіцерів⁴; у 1922 році – в отруєнні газами М. Тухачевським свого власного народу⁵; у 1918 році – Соловки, висилка інтелігенції⁶; у 30-ті роки минулого століття – голодомор, який нараховує 6 мільйонів людських жертв, тільки в Україні. Разом з цим, не слід забувати про найстрашніше, про те, що впродовж всієї історії до 60 років ХХ ст. існував ГУЛАГ, який позбавив життя близько 60 мільйонів людей⁷. Про цю трагедію людства вже багато написано літературних творів: В.Д. Дудінцев «Не хлібом єдиним» (1957 р.) та «Білі шати» (1960 р.); Д.Л. Андреев «Роза Миру» (1958 р.); О.І. Солженіцин «Один день Івана Денисовича» (1959 р.) та «Архіпел-аг ГУЛАГ» (1968 р.); Ю.О. Домбровський «Факультет непотрібних речей» (1975 р.); О.М. Яковлев «Вир пам'яті» (2000 р.). Звичайно, цей список можна було б продовжити, однак в контексті розкриття справжнього змісту основних кримінально-правових інститутів періоду 1918–1958 рр. О. Солженіцин краще всіх у своєму художньо-історичному творі «Архіпел-аг ГУЛАГ» показав оригінальну сутність та зміст самої системи, якою вони були спотворені. Цей твір захоплює своєю об'єктивною реальністю, адже написаний на основі листів, спогадів та усних розповідей 257 в'язнів (свідків), а також за рахунок власного досвіду автора. По суті, твір «Архіпел-аг ГУЛАГ» являє собою величезний обвинувальний акт, складений за результатами самовідданої, цілеспрямованої, з правової точки зору, цілком кваліфікованої роботи. Працюючи над твором, автор одночасно виступив у ролі слідчого, прокурора та судді, залишаючись першим свідком обвинувачення, а також одним з мільйонів потерпілих. Під час цього процесу, розглянувши чи не найбільший злочин двадцятого століття, О. Солженіцин прийшов до переконання, що при всій своїй жахливості, аж ніяк не ГУЛАГ з його катами та катівнями повинен постати головним обвинуваченим. Ним повинна бути державна і політична система в уособленні своїх органів. О. Солженіцин доводить, що судити потрібно не людей, а більшовицьку (революційну) ідею так само, як була свого часу засуджена ідея фашизму. О. Солженіцин показує наскільки і до якої міри може бути спотворене, деформоване суспільство, в якому грубо нехтуються норми права, закону та моралі; в якому панує неповага до прав людини; в якому відсутні соціальна справедливість та соціальні цінності.

Розкриваючи кримінально-правовий аспект змісту цього твору, слід звернути увагу на те, як діяли в тій системі правові інститути. Варто зауважити на тому, що із знищенням царського режиму і його системи пішли у небуття здорові основи життя, в тому числі і правова система, яка була і залишається головним регулятором суспільних відносин у будь-якому цивілізованому суспільстві. З її відміною протягом 2-х років (1917-1919 рр.) не було взагалі ніякої справедливої правової бази, за допомогою якої можливо було вирішувати кримінально-правові конфлікти. В цей час для В. Леніна першим постає питання кримінальних покарань та тюремної політики. Він вимагає: «...самых решительных драконовских мер поднятия дисциплины» [2, с. 217]. У грудні 1917 року В. Ленін попередньо висуває таку систему покарань: конфіскація всього майна; ув'язнення; відправка на фронт; примусові роботи для всіх порушників даного закону [2, с. 176]. У лютому 1918 року В. Ленін вимагає: «...увеличить число мест заключения и усилить уголовные репрессии» [3, с. 176].

Тільки наприкінці 1919 року було вперше визначено поняття злочину в радянському кримінальному праві в «Руководящих началах по уголовному праву РСФСР». Виходячи зі змісту пунктів 5 та 6 «Руководящих начал», злочином за радянським правом визнавалися дія або бездіяльність, небезпечні для системи

⁴ З'їзд екіпажів кораблів і берегових команд Чорноморського флоту 2 грудня 1917 року прийняв рішення про направлення на Дон збройних загонів моряків для допомоги місцевим радам у захопленні влади і придушенні опору («контрреволюції»). Командування флоту і офіцерський склад виступали проти цього. За це вони були суворо покарані 27 грудня 1917 року в Криму. Їх було приблизно 1000 моряків та офіцерів і всі вони були фізично знищені більшовиками.

⁵ Командувач військами Тамбовської області М. Тухачевський у 1922 році під час придушення селянського повстання («антоновщина») дав наказ застосувати вперше в історії Росії хімічну зброю – газ. В результаті померло більше тисячі селян.

⁶ Соловецький табір особливого призначення в 1918 році прийняв спочатку інтелігенцію Росії, більшість з якої під час її епатування в Соловки втопили в морі, викидаючи їх зв'язаними колючим дротом за борт корабля.

⁷ Інформація, яка знаходиться в творі О. Солженіцина «Архіпел-аг Гулаг», дозволяє стверджувати, що в два рази більше людей вимерло в Росії та Казахстані.

суспільних відносин, які відповідають інтересам трудящих мас, «организовавшись в господствующий класс в переходный от капитализма к коммунизму период диктатуры пролетариата» [4, с. 29].

Поява «Руководящих начал» жодним чином позитивно не вплинула на засоби та методи боротьби більшовиків зі злочинністю. В основному більшовики керувалися тільки революційною правосвідомістю та доцільністю, які для них були завжди «точними і безпомилковими». Саме ці відступи від норм права, норм моралі О. Солженіцин відображає в народній трагедії, де дуже яскраво показано, що склад злочину для сталінського режиму утворює вже саме слово, рукопис, думка, запис в щоденнику, лист, наукова конференція, спотворена, неправдива інформація щодо тієї чи іншої особи (брехливий донос) і таке інше. За таких обставин, підстави притягнення до кримінальної відповідальності в умовах та подіях, описаних у творі О. Солженіцина можна знайти у кожній людині, яка належить до розумово незалежної частини нації. Вже у період прийняття Кримінального кодексу РРФСР 1922 року, в ст. 6 було зазначено: «Преступлением признается всякое общественно опасное действие или бездействие, угрожающее основам советского строя и правопорядка, установленному рабоче-крестьянской властью на переходный к коммунистическому строю период времени» [5]. Однак із прийняттям КК РРФСР 1922 року докорінних змін у соціальному житті суспільства не відбулося. Для більшовицької політико-правової доктрини намір та діяння так і залишалися рівнозначними поняттями. Більше того, в «злочинних діяннях» за твором О. Солженіцина «Архіпелаг ГУЛАГ» були відсутні – кримінальна протиправність та суспільна небезпечність, ці дві рівнозначно необхідних ознаки загального поняття злочину. І якщо хоча б одна із них відсутня, то діяння особи не можуть кваліфікуватися як злочин. Насправді «Архіпелаг ГУЛАГ» і система, в якій він існував, визнавали діяння злочинним навіть тоді, коли були відсутні обидві ознаки. Це були спотворені, завідомо незаконні підстави притягнення осіб до кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим більшовицька влада від власного народу приховувала справжній зміст законів, у тому числі і закону про кримінальну відповідальність.

Так, О. Солженіцин у своєму творі відзначає: «О чем только не читают нам лекции! И даже загоняют на них! Но никто не прочтает лекцию об истинном и расширительном смысле статей Уголовного кодекса, да и сами кодексы не выставлены в библиотеках, не продаются в киосках, не попадают в руки беспечной юности» [6, с. 135].

Мало того, такий інститут як інститут вини не працював зовсім. Доказом цього служить висловлювання М. Лациса⁸: «Мы не ведём войны против отдельных лиц. Мы истребляем буржуазию как класс. Не ищите на следствии материалов и доказательств

того, что обвиняемый действовал делом или словом против советской власти. Первый вопрос, который мы должны ему предложить, – к какому классу он принадлежит, какого он происхождения, воспитания, образования или профессии. Эти вопросы и должны определить судьбу обвиняемого. В этом – смысл и сущность красного террора» [7, с. 61].

Окрім того О. Солженіцин відзначає: «Воистину, нет такого поступка, помысла, действия или бездействия под небесами, которые не могли бы быть покараны тяжелой данью пятьдесят восьмой статьи». І тут же наводить випадок: «Глухонемой плотник стелет в клубе полы. Из большого зала все вынесли, нигде ни гвоздика, ни крючка. Свой пиджак и фуражку он, пока работает, набрасывает на бюст Ленина. Кто-то зашел, увидел – 58-я., 10 лет» [8, с. 61].

Ще один випадок, який наводить О. Солженіцин: «На новосибирской пересылке в 1945 г. Конвой принимает арестантов, переключкой по делам «Такой-то! – 58-1-а, двадцать пять лет». Начальник конвоя заинтересовался: «За что дали?» – Да ни за что, – «Врешь. Ни за что – десять дают!» [9, с. 49].

Отже, в більшовицькій ідеології не було місця таким правовим категоріям, як: «злочин», «підстава кримінальної відповідальності», «вина», «мотив», «законність», «верховенство права» та інше. Класова ненависть більшовиків була спрямована на знищення інтелігенції та людей, які народилися і виховувалися при царському режимі, які мали свої погляди, міцні життєві позиції, людей, які більшовицькому переконанню і перевихованню не піддавались. В. Ленін дуже добре розумів, що такі люди підлягають тільки знищенню. І ця ідея, яка була закладена ще К. Марксом, поступово реалізовувалася В. Леніном, а потім і Й. Сталіном. Все це чітко і яскраво автором висвітлюється на сторінках всього твору «Архіпелаг ГУЛАГ», який охоплює період з 1918 до 1956 року.

У статті 20 Кримінального кодексу РРФСР (1926 р.) [10] закріплювалися міри соціального захисту, які повинні були бути якоюсь перешкодою для злочинця, і відповідно служити захистом для народу. Насправді правові норми закону були мертвими в спотвореному суспільстві, де діяли більшовицька правосвідомість та революційна доцільність. Вони знищували всіх тих, хто викликав сумнів у своїй політичній благонадійності або просто, як відзначає О. Солженіцин: «Знищувались за рознарядкою». Варто зауважити, що суб'єктами так званих «злочинів», згідно зі ст. 12 КК РРФСР 1926 року, вважались фізичні особи, які досягли 12-ти річного віку. Це були діти, які також незаконно, безпідставно потрапляли в бараки і тюрми «Архіпелаг ГУЛАГ», де проходили вишкіл злочинного світу. Таким чином система вступала в першу стадію комуністичного суспільства і будувала «світле майбутнє» для свого народу. З появою цієї системи в кримінальному процесі зникає інститут презумпції невинуватості, який є дуже важливим механізмом захисту прав людини і виключає притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка не вчиняла того чи іншого суспільно небезпечного діяння.

⁸ Лацис Мартин Іванович, (1888 – 1938 рр.) – член Всеросійської надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією і саботажем при Раді народних комісарів РРФСР (ця комісія була створена 20 грудня 1917 року).

У творі О. Солженицина «Архіпелаг ГУЛАГ» поряд з цим висвітлюються також проблеми боротьби з організованою злочинністю, відповідальність юридичних осіб, підстави кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх, їх правове становище та життя в таборах ГУЛАГу, а також дуже важлива проблема кримінальної відповідальності жінок.

Підсумовуючи слід відзначити, що О. Солженицин своїм твором «Архіпелаг ГУЛАГ» розповів не тільки правду, він створив мову, якої потребував час,

адже для відтворення цієї нової реальності не було придатної мови. Крім того, «Архіпелаг ГУЛАГ» – це документальна пам'ятка про всіх загиблих і високий пам'ятник тим, хто витримав усі випробування ГУЛАГу, це нагадування і попередження всім нам, що не можна закон про кримінальну відповідальність використовувати з політичною метою.

Закон про кримінальну відповідальність є загальнолюдською цінністю, яка повинна служити всьому суспільству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ленин В. И. Полное собрание сочинений / Ленин В. И. ; Том подготовлен к печати Л.Ф. Никольской и Е.Ф. Полковниковой. – М. : Политиздат, 1973. – Изд. 5. – Том 23. Март – сентябрь 1913. – 594 с.
2. Ленин В. И. Полное собрание сочинений / Ленин В. И. ; Том подготовлен к печати Д.Л. Кудрячиной и Н.А. Амплеевым. – М. : Политиздат, 1969. – Изд. 5. – Том 36. Март – июль 1918. – 741 с.
3. Ленин В. И. Полное собрание сочинений / Ленин В. И. ; Том подготовлен к печати Д.Л. Кудрячиной и Н.А. Амплеевым. – М. : Политиздат, 1969. – Изд. 5. – Том 35. Март-июль 1918. – 663 с.
4. Курс уголовного права. Общая часть. Том. 1. Учение о преступлении : Учебник для вузов / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 1999. – 624 с.
5. Уголовный кодекс РСФСР 1922 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до кодексу : <http://www.soldat.ru/files/f/yk1922.txt>.
6. Солженицин А. «Архипелаг ГУЛАГ». – М.: Изд. Центр «Новый Мир», 1990. – Т. 3. – 345 с.
7. Лацис (Судрабс) М. Я. Два года борьбы на внутреннем фронте / М. Я. Лацис (Судрабс) // Популярный обзор двухгодичной деятельности Чрезвычайных комиссий по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией. – М. : Госиздат, 1920. – 81 с.
8. Солженицин А. «Архипелаг ГУЛАГ». – М.: Изд. Центр «Новый Мир», 1990. – Т. 2. – 435 с.
9. Солженицин А. «Архипелаг ГУЛАГ». – М.: Изд. Центр «Новый Мир», 1990. – Т. 4. – 289 с.
10. Уголовный кодекс РСФСР 1926 год. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до кодексу : <https://ru.wikisource.org/wiki/yk1926.txt>.